

Jaan Tõnissoni kõne (Helir-Valdor Seeder, 18.12.2018. Kalmetu Põhikoolis Jaan Tõnissoni 150. sünniaastapäeva auks korraldatud meenutuspäeval)

Lugupeetud siinviibijad. Minu nimi on Jaan Tõnisson. Olen sündinud 22. detsembril 1868 Viljandimaal Viljandi vallas Mursi talus. Seega olen juba 150-aastane ja kuna mälu pole kõige parem, siis kasutan teie ees esinemisel oma kunagi peetud kõnesid ja artikleid. Aga kõigepealt natuke ka endast. Olen õppinud Tusti külakoolis, Viljandi kreiskoolis, Tallinna kubermangugümnaasiumis ja lõpetasin 1892. aastal Tartu Ülikooli õigusteaduskonna. Aastail 1896–1930 andsin välja ajalehte Postimees ja olin periooditi selle peatoimetaja. Olin veel I Riigiduumas, Eesti Ajutise Maanõukogu, Asutava Kogu, I–V Riigikogu ja I Riigivolikogu liige. Olin peaminister, Riigikogu esimees, riigivanem ning välisminister. Kuulusin ka paljudesse organisatsioonidesse ja sain mitmeid aunimetusi: Eesti Üliõpilaste Seltsi auvilistlane, Tartu Ülikooli õigusteaduse audoktor, Vanemuise Seltsi, Eesti Kirjanduse Seltsi, Eesti Ajakirjanikkude Liidu, Eesti Karskusliidu, Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi, Tartu Meestelaulu Seltsi ja mitme teise organisatsiooni auliige ning Tartu linna aukodanik. Tean veel, et minu auks on hiljem nimetatud Jaan Tõnissoni tänav Tartus ja püstitatud Jaan Tõnissoni monument. Tegutseb Jaan Tõnissoni Instituut.

Paljud kutsusid mind Koodi-Jaaniks, aga seda vist seetõttu, et ütlesin ühes oma kõnes, et mõisnikele tuleks koodiga koonu pihta anda. Eesti sakslased kutsusid mind ka „Nuustaku hertsogiks“. Selle hüüdnime üle olen ma ka uhke. Hakkasin koos oma mõttekaaslastega 1890. aastail propageerima, et Tartu kauplustes ja restoranides tuleb kasutada eesti keelt. Seda juhtus toona üsna harva. Mõne aja pärast muutuski eesti keele kasutamine Tartu kõrgseltskonna seas üsna tavaliseks. Minu tegevusest vihale aetud sakslased andsid seejärel mulle hüüdnimeks "Nuustaku hertsog". Ilmselt pidasid nad seejuures silmas ka minu härrasmehelikke maneere. Mulle endale aga meeldib, kui mind kutsutakse Vana Jaaniks. Igal mehel, kes poliitikaga tegeleb, peab olema nii vastaseid kui pooldajaid, muidu ei peeta sinust lugu. Poliitikaga tegeleval inimesel peab olema oma ideoloogia ehk põhimõtted. Kui ma noor olin, võitlesin ma nii venestamise kui saksastamise vastu ja pidasin kõige tähtsamaks eestlust. Oli üsna palju neid eestlasi, kes eelistasid vene keeles rääkimist (pajuvenelased) või saksa keeles rääkimist (kadakasakslased).

Kui ma Postimeest toimetasin, propageerisin ma eesti keelt nii innukalt, et Eduard Laamani järgi hakkas mõni seda keelt „Tõnissoni keeleks“ kutsuma.

Minu jaoks oli eesti keel üks rahva edu ja demokraatia saavutamise vahendeid. 1905. aastal võtsin Postimehe eestikeelses aadressis Jurjevi asemel kasutusele Tartu nime. Aga lubage mul siinkohal avaldada ka kaks mõtet tänapäevast.: „Tänapäeval on eestikeelne riik küll olemas, kuid avalik keeleruum üha enam ingliskeelestub ja venekeelestub, kõrghariduse eestikeelne osa väheneb. Firmade ja kaupluste nimedest on väga paljud võõrkeelsed. Mulle tundub, et olen taas vajalik.“ Minu motoks ajakirjandust tehes oli „Õigesti ja avalikult!“ ja ka see, et „Ajakirjandus, millel põhimõtet ega aadet juhtimas ei ole, on varjuriigi sarnane, kus tõsine elu ja liikumine, jõu- ja mõtteavaldus puudub; ta elutseb, ei ela mitte.“

Pidasin oma elu jooksul palju kõnesid ja kirjutasin veel rohkem. Vaatasin hiljuti oma märkmed ja võin nüüd öelda, et kirjutasin ainuüksi 25 aasta jooksul umbkaudu 11 miljonit 250 tuhat ajalehe rida, mille pikkus, kui nad otsakuti seada, ulatab üle 800 versta.

Vaatasin üle ka oma kunagi peetud kõned. Lubage mul tuua mõned katkendid, sest mulle tundub, et paljud seal välja öeldud mõtted on aktuaalsed tänapäevalgi.

Oleme oma iseseisvuse ajal õppinud, et riik oleme meie ise. Kui meie riigilt midagi nõuame, siis nõuame kõigepealt meie iseendilt. Ise peame kulud oma peale võtma, kui tahame midagi saada. Oleme õppinud sedagi, et meie ei tohi karta raskusi ega vaeva, mida meile vististi toovad ka lähemad aastad, sest meie tööd oma iseseisvuse heaks ei tule mitte keegi teine meie eest tegema. See on meie endi teha. Meie peame ainult ette valmistatud olema ülesannetele, mida tulevik meile ette paneb. Ja selle ettevalmistuse annab meile meie rahva sisemine jõud ja eneseusk. Iseseisva riigi asutamine, kaitsmine ja korraldamine on meil võimalik olnud ainult meie rahva hariduslise tasapinna tõttu. Meie demokraatliku riigi püsivus ja edukus on ka edaspidi mõeldav ainult siis, kui seda on kandmas kodanikkude teadlikkus elava kohusetundega riigi julgeoleku vastu. Kõik meie suured väljaminekud hariduse ja kultuuri peale on meile kõige produktiivsemateks kulutusteks. Ülikoolimehed on arutanud meie hariduspoliitilist olukorda ja seadnud üles muu hulgas nõudmise, hoolitseda humanitaarhariduse eest, silmas pidades selle tähtsust rahvusliku meelsuse säilitamisel ja arendamisel, vältides sel teel rahva muutumist kitsarinnaliseks egoistlike spetside koguks.

Ja kui meie tahame püsida ja oma iseseisvat riiklust kindlustada tulevikus, siis teist teed ei ole, kui luua rahvuslik baas rahvusriikliku iseolemise kaitseks rahva enese läbi. Riigi ja rahva asju ajades tuleb talitada rahva tahte kohaselt. Juhid peavad kõrvale jätma kõik oma isikliku võimu püüded ja meelevalda avaldused. See on väga lihtne, kui ei unustata ära, et demokraatia põhimõte on, et riigivõimu teostamisel peab katsuma tabada seda, mis rahva parema arusaamise kohaselt tarvilik ja õige on. Tööd armastades ja tööd tehes suudame oma vaimu kasvatada. Vaim kasvab, kui seda ise kasvatame arusaamises, et meie rikkus on meie maa, meie esivanemate pärandus ja meie kustumatud aated vaimult rikkaks saamisest. See on lihtne, kui ei unustata, et Eesti riik püsib ainuüksi siis, kui tema põhjeneb rahvakultuuri ja rahvamajanduse hea-seisu peal. Ükski sõjaline võim, ükski rahvusline vaimustus ei suuda meie riiklust kanda, kui meie ei ole kindlustatud rahvamajanduslike jõukuse poolest ja kui meie kultuuriliselt mitte ei kasva.

Palju enam julgust peab meil olema uute tööstusharude arendamisel ja juba töötavate kasvatamisel. Rahvamajandusse tuleb kaasata ja kogu aeg tuua juurde uut kapitali. Väliskapitali ei pea kartma, kui selle toomiseks on olemas selgete rahvamajanduslike pühivaadete reaalse majanduspoliitika kava. Rahvamajandusliku korralduse seisukohalt on hädatarvilik meie läbikäimisteede, maanteed, raudteede, õhuteede ja laevateede küsimus. Need tuleb nii seada, et igast Eestimaa paigast iga inimene saaks liikuma, et kaubavoogudele oleks takistamatu liikumine maa ühest otsast teise ning maalt välja. Töotahe ja loomistung ühes isiku vaba tahtega loovad ühistegeliku vaimu, mis viib rahvast edasi mitte ainult rahvamajandusliku rikkuse vaid ka ühistegelike uuenduste ja sotsiaalse rahu sihis. Riik peab siin vaid üksikisiku tegujõudu toetama, muretsema olud, et ühiste väärtuste vaim elaks perekonnas, seltsis ja kogu riigis. Õppigem teistelt rahvastelt ka seda, mida on mõistlik teha või mitte teha. Hea näide selle kohta on järgmine võrdlus: „Inglane käib oma mõjualaste rahvastega ümber nagu mesinik mesilastega; võtab mett, kuid laseb ka mesilastel elada ja hoolitseb nende eest. Venelane on aga nagu karu; sööb mee ära ja lööb mesipuu puruks pealegi.“

Kui meie aga oma riikluse tarkusega hakkame ainult rahvamajanduse tõusu taga ajama, siis riskeerime sellega, et jõud ja võim kulub korra alalhoidmiseks selle asemel, et positiivset tööd teha. Kui unustame, et demokraatliku riigikorra tähtsamaid kandealuseid on kohalik omavalitsus, ei saa riik oma jõus kasvada. Omariikluse võimu ei tohi rakendada üksikinimese ega klikihuvide teenistusse

üleüldsuse ja teiste kulul, vaid riigivõimu tuleb seks tööle panna, et rahuldada kogu rahva ja riigi elulisi huvisid, ühtlasi aga võimaluse piires rahuldust muretseda iga üksiku rahvakihi kui ka kodaniku õigustatud nõuetele. Erakond oli ja on meile siin ainult elundiks, mille varal saab rahvas oma paremate jõududega osa võtta riigivõimu teostamisest üldsuse huvides. Riigikogu kui kõrgeim seadusandlik kogu peab leidma ja vajadusel tekitama üksiku ja üldise ühishuvi õiguse ja seaduse alusel, sest demokraatia ilma õigusriikluseta on ainult tühi sõnakõlks. Ajakirjanik peab siin olema juhiks, kelle vastu rahval on usaldus, sest ajakirjandus on Eesti rahvuslikus enesealalhoide- ja vabadusvõitluses mõõduandvat osa etendanud. Rahvad astuvad rohkem ja rohkem välja riiklikust eraldatusest ja vaenulikust lahutusest, et ilmamajanduse vastastikusel õhkkonnas üksteisele ühiste huvide tõmbel ligineda. Euroopa riikline killustus ja riiklised vastuolud on maad andnud uuele korrale, mis soodsam on kõikide rahvaste iseseisvuse rahulikule arenemisele, ilma et vägevamad survestaksid nõrgemaid. Täna teadlikud mehed ja naised, noored ja lapsed iseseisvas Eestis ei tohi kaotada silmast oma kohust ja ülesannet hoolitseda selle eest, et oldaks ja tegutsetaks nõnda, kuidas tarvis, et ka äikese, rahe, saju, halbade ilmade järele kerkiks ikkagi pilvede tagant üles iseseisev Eesti! Mulle on süüks pandud, et minu riigivanemaks olemise ajal devalveeriti eesti kroon. Paraku oli see majanduse edendamiseks vajalik. Mul õnnestus 1933. aasta 28. juunil kell 5 krooni devalveerimine 35% võrra läbi suruda. Ajaleht Rahva Sõna leidis, et devalveerimine võeti ette ainuüksi selleks, et suurtes võlgades istuvad ärimehed kergemini oma võlgu maksta saaksid. Tegelikult aitas see samm tublisti kaasa Eesti majanduse arengule. Pärast devalveeritud krooni sidumist naelsterlingiga kasvas sama aasta lõpuks riigi eksport kaks korda.

Inimene ei pea olema väärikas ja põhimõtteline mitte ainult sõnades, vaid ka tegudes. Saksa olümpiakomitee määras 1937. aastal meie kõrgematele spordijuhtidele Adolf Hitleri olümpia-ordeneid meil tehtud töö eest olümpiaadi õnnestumiseks. Mina olin ainus, kes keeldus ordenit vastu võtmast. Ma võin mitme oma elus tehtud asja üle uhke olla ja tunda end riigimehena.

Algul võitlesin ma Eesti autonoomia eest, seejärel suveräänsuse nimel. Olin Eesti esimene välissaadik, osalesin Rahukongressi töös, mille tulemuseks oli Eesti tunnustamine de facto. Olen uhke, et minu järgmiseks riigimehelikuks

teoks oli Vabadussõja lõpetamine ja Venemaaga rahu sõlmimine 2.02.1920 Eestile kasulikel tingimustel.

Eesti poliitikud, hoidkem ka tulevikus – 100 aasta pärast „Tartu Rahust“ kinni – see on Eesti riigi igavikuline alusdokument, mitte kolletunud arhiivipaber.

1898. aastal võtsin enda kanda Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi juhtimise. Püüdsin viia uuele tasandile põllumehe mõtlemise, eneseteadvuse ja väarikuse. Alustasin igasügiseste ülemaaliste põllumajandusnäituste korraldamist. Ma olin veendunud, et jõukus saab tulla vaid siis, kui majandust peamiselt oma rahadega üles ehitada, sest siis jääb ka omanikutulu endile. Loodan, et meie põllumajandusministrid tulevikus lähtuvad just nendest põhimõtetest. Sirvisin veel oma mõtteteradena mõtteid ja leidsin nii mõnegi mõtte, mida tänapäevalgi tuleks silmas pidada.

Suuri ausambaid ega tornisid ei suuda meie oma meestele mitte ehitada. Ei ole seda ka tarvis. Kuid raudkivist tähist võime meie oma eestvõitjate hauale püsti ajada, kui me aga tõsiselt tahame.

Üksik isik kaob Ja kustub, aga aade peab jääma.

Rahvas, kes oma elupüüded kõlbelisele alusele rajab, edeneb ja kasvab, kui ta ka väike on.

Ainult see rahvas suudab püsima jääda ajaloo ekraanil, kes on võimas kõikides oma kihtides.

Ühistegevus hoiaks oma majanduse kõrval ka eestlaste hinge.

Tõeline õigusriik nõuab, et kodanik kõigi oma eluhuvidega oma vabaduse piirides puutumata oleks.

Valitseda tuleb võim ühes, õigus teises käes.

Ja lõpuks lubage mul meenutada kirjanik Elias Canetit, kes on öelnud: „Valitud rahvas on see, kes on alles.“ Me oleme alles ja jääme kestma. Jõudu ja taipu meile kõigile selleks – ikka kestmiseks!